

نقش آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی و تقویت باورهای دینی دانش آموزان

مسعود علی حسینی^۱

^۱ کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش. آموزگار ابتدایی استان ایلام، شهرستان مهران

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی نقش آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی و تقویت باورهای دینی دانش آموزان می پردازد. روش پژوهش از نوع تحقیقات نیمه آزمایشی از نوع پیش آزمون- پس آزمون با گروه کنترل است. جامعه آماری تحقیق مذکور را کلیه ی دانش آموزان ششم ابتدایی شهر مهران (استان ایلام) تشکیل می دهند. با توجه به حجم بالای جامعه آماری از روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای استفاده شد. و از بین مدارس منطقه مورد نظر ۴ مدرسه به صورت تصادفی انتخاب شده و پس از آن ۳۰ نفر به صورت تصادفی به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند و به صورت تصادفی در دو گروه کنترل (۱۵ نفر) و گروه آزمایش (۱۵ نفر) تقسیم شدند. و از این آزمودنی ها، پیش آزمون باورهای دینی و آشنایی با مسائل و آسیب های اجتماعی گرفته ، لازم به ذکر است جلسات آموزش هنر به مدت ۲ ماه و هر هفته ۳ جلسه و به میزان ۳۰ تا ۴۵ دقیقه جمعاً ۱۶ ساعت برگزار گردید، داده های حاصل از این پژوهش با استفاده از نرم افزار SPSS23 مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد و برای طبقه بندی و نمایش داده ها ابتدا از آمار توصیفی برای میانگین ها، انحراف استانداردها و درصدها استفاده گردید. برای آزمون فرضیه ها از تحلیل کوواریانس یک متغیره و چند متغیره استفاده شد. یافته ها نشان داد که آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی و تقویت باورهای دینی دانش آموزان نقش موثری دارد.

واژه های کلیدی: آموزش هنر، درمان آسیب های اجتماعی، تقویت باورهای دینی، دانش آموزان

مقدمه:

هنر مهارتی است که می توان از طریق آن، یا با زبان آن هر پیامی را به شکل ساده، سریع، روان و قابل فهم و درک برای اقشار مختلف جامعه انتقال داد. رابط تنگاتنگی بین هنر، نشاط و شادی وجود دارد؛ بدون شک یکی از نیازهای اولیه و اساسی انسان برای بقا و تداوم زندگی، شادی است و هنر به هر شکلی، این قابلیت را در درون خود دارد که در نهایت منجر به افزایش نشاط و رضایتمندی شود که این روند در کیفیت زندگی و سلامت جامعه و به ویژه در پیشگیری و درمان آسیب های اجتماعی مؤثر است. هنر می تواند خوب و بد، هنجار و ناهنجار را از هم تفکیک کند، به همین لحاظ این ابزار در کاهش جرم و یا اطلاع رسانی و آگاهی دادن به جامعه می تواند بسیار مؤثر باشد و از طرفی پرداختن به هنر می تواند نیازهای روانی، اجتماعی انسان را پاسخ بدهد و از سرکوب شدن آن ها پیشگیری می کند (جنتیان و همکاران، ۱۳۸۷).

حدود یک قرن از شکل گیری هنردرمانی به مفهوم جدید آن می گذرد. از اواسط قرن بیستم شماری از روان شناسان و هنرمندان از اصطلاح هنردرمانی استفاده کردند که در این میان چهار زن به نام های «الینور اولمان»، «هانا کوآتکوسکا»، «ادیت کرامر» و «مارگارت نامبرگ» در توسعه هنردرمانی سهم اصلی را داشتند. نامبرگ به عنوان نخستین پایه گذار هنردرمانی شناخته شده است. مارگارت نامبرگ از سال ۱۹۴۰ با ایده های یونگ و فروید آشنا بود و هنردرمانی را با رویکرد روان تحلیلی مطرح می کرد. همه رویکردهای بالینی - فرافکنی در هنردرمانی براساس نظریه روان کاوی فروید شکل گرفتند. فروید معتقد بود رویاها که تصاویر امیال تغییر شکل یافته هستند، با هنر فرافکنی و نمایان می شوند.

اما کارهای یونگ بیشتر از نظریه فروید بر گسترش هنردرمانی اثر داشت. یونگ یک دوره طولانی دچار افسردگی بود. او برای تسکین خود هر روز به ساحل دریا می رفت و با استفاده از گل، آب و سنگ ریزه شکل های خلاق می ساخت. او بین خودش و تصاویر و چیزهایی که ساخته بود گفت و گویی را شکل می داد و مسائل درونی خود را آشکار و بازنمایی می کرد (جعفری، ۱۳۹۳).

یونگ هر وقت به بحران های شخصی دچار می شد برای بازنمایی تجارب و تصورات درونی خویش به طراحی، نقاشی و مجسمه سازی می پرداخت و این روش را به بیماران خود نیز توصیه می کرد. او این تکنیک را تخیل فعال نام گذاشت که بعدها به عنوان یکی از تکنیک های مهم روان شناسی تحلیلی و در هنردرمانی تحلیلی یونگ مطرح شد. یونگ بیمارانش را به ساختن تصاویر بصری از رویاهایشان فرا می خواند. هنردرمانی عبارت است از کار برد مواد هنری برای بیان و توانمند ساختن بیمار از طریق شناخت و حل تعارضات درونی خود در حضور هنردرمانگری آموزش دیده. در هنردرمانی، بیماران به مهارت یا تجربه قبلی در زمینه هنر نیاز ندارند؛ بلکه بیمار از طریق خلق اثر هنری و بازتاب آن در محصول و فرایند کار خودش، آگاهی از خویشتن و دیگران را افزایش داده و احساسات مثبت و اعتماد به نفس را در خود تقویت می کند (جلالی و مولوی، ۱۳۸۹).

فعالیت هنری می تواند فضایی جذاب و گروهی بسازد، به طوری که بیمار پیرامون موضوع مورد نظر به آسانی تمرکز پیدا می کند و درباره راه حل های مشکل خود فکر می کند. تجربیات هنردرمانگران می گوید فضای هنردرمانی، جوی ایمان و سازنده به وجود می آورد که در آن بیمار احساس تهدید نمی کند و به راحتی آن را می پذیرد. کودکان برای نمایش زلزله، حرکت، لرزش صدا و امواج زلزله را نشان می دادند. گروهی نقش آوار را بازی می کردند و بر سر دیگران فروریختند و گروهی نیز نقش اعضای خانواده را بازی و گروهی نیز نقش ناجی را بازی می کردند. آن ها با این نمایش ها وقایع زلزله را به نمایش درآوردند. این دست برونی سازی ها با نقاشی، گل، کلاژ و نمایش به کودکان بسیار کمک می کند. در تجربه دیگری با کودکان بی سرپرست، آن ها یاد گرفتند که براساس مشکلات خانوادگی مانند طلاق و اعتیاد والدین شان و سوءاستفاده های جنسی که شده بودند، نقاشی بکشند و قصه هایی بسازند. آن ها برای شخصیت های داستان عروسک ها و ماسک هایی درست کردند و سپس نقش آن ها را بازی کردند. این گونه نقاشی ها و بازی های نمایشی کمک کرد تا تعارضات و فشارهای حاد زندگی خود را بهتر بپذیرند و باورها و راه حل های سازنده ای برای کنار آمدن با فشارها تجربه کنند. در این جا هنر درمانگر جهت دادن مثبت به ذهن کودکان بود (صفری و همکاران، ۱۳۹۳).

درون نقاشی و نمایش و قصه مجموعه ای از رفتارهای کلامی و غیرکلامی وجود دارد که می توان از آن برای تقویت رفتار و تعاملات اجتماعی بیماران کمک گرفت. وقتی بیماران نقاشی می کشند یا نمایش می سازند، در ماجرای آن قرار می گیرند و تا مدت ها به خاطر می سپارند و مثل آن زندگی می کنند و تجربه هایشان را در قالب آن سازمان می دهند (برزگروهمکاران، ۱۳۹۱). اهمیت مطالب و مباحث ذکر شده، محقق را بر این سوق می دهد تا در این تحقیق به بررسی نقش هنردرمانی بر درمان آسیب های اجتماعی و تقویت باورهای دینی دانش آموزان و واکاوی و تحلیل آن بپردازد و سوال اصلی تحقیق را می توان به این شرح مطرح کرد: آیا آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی و تقویت باورهای دینی دانش آموزان تاثیر گذار است؟

روش شناسی تحقیق:

روش پژوهش از نوع تحقیقات نیمه آزمایشی از نوع پیش آزمون- پس آزمون با گروه کنترل است. جامعه آماری تحقیق مذکور را کلیه دانش آموزان ششم ابتدایی شهر مهران (استان ایلام) تشکیل می دهند. با توجه به حجم بالای جامعه آماری از روش نمونه گیری خوشه ای چند مرحله ای استفاده شد. واز بین مدارس منطقه مورد نظر ۴ مدرسه به صورت تصادفی انتخاب شده و پس از آن ۳۰ نفر به صورت تصادفی به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند و به صورت تصادفی در دو گروه کنترل (۱۵ نفر) و گروه آزمایش (۱۵ نفر) تقسیم شدند. و از این آزمودنی ها، پیش آزمون باورهای دینی و آشنایی با مسائل و آسیب های اجتماعی

گرفته، لازم به ذکر است جلسات آموزش هنر به مدت ۲ ماه و هر هفته ۳ جلسه و به میزان ۳۰ تا ۴۵ دقیقه جمعاً ۱۶ ساعت برگزار گردید. داده های حاصل از این پژوهش با استفاده از نرم افزار SPSS21 مورد تجزیه و تحلیل قرار می گیرد و برای طبقه بندی و نمایش داده ها ابتدا از آمار توصیفی برای میانگین ها، انحراف استاندارد ها و درصدها استفاده گردید. برای آزمون فرضیه ها از تحلیل کوواریانس یک متغیره و چند متغیره استفاده شد.

یافته های تحقیق

فرضیه اول: آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی دانش آموزان اثر گذار است.

جدول ۳. بررسی مفروضه همگنی شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی

سطح معنی داری	F
۰/۱۵۴	۱/۷۹

نتایج حاصل از جدول بالا که مربوط به آماره F می باشد نشان می دهد که شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی در دو گروه آزمایش و کنترل معنی دار نمی باشد ($p > ۰/۱۵۴$ و $f = ۱/۷۹$). بنابراین می توان نتیجه گرفت که شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی برابر است.

جدول ۴ میانگین و انحراف معیار پیش آزمون و پس آزمون فرضیه اول در بین آزمودنی های دو گروه

گروه گواه	گروه آزمایش	گروه ها	
		شاخص های آماری	
۲۱/۹۶	۲۱/۸۰	پیش آزمون	میانگین
۲۲/۲۴	۳۳/۱۲	پس آزمون	
۲/۶۸	۲/۳۹	پیش آزمون	انحراف معیار
۳/۴۱	۳/۱۱	پس آزمون	

نتایج حاصل از جدول بالا نشان می دهد که میانگین نمره های آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی در بین آزمودنی های گروه آزمایش در پس آزمون تغییر چشمگیری کرده است در صورتی که میانگین نمره های مذکور در گروه گواه تغییر محسوسی نداشته است.

جدول ۱۰. آزمون لون جهت بررسی برابری واریانس ها

F	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معنی داری
۱/۷۹	۳	۹۶	۰/۱۵۴

نتایج حاصل از جدول بالا نشان می دهد که چون سطح معنی داری آماره F بزرگتر از ۰/۰۵ است، بنابراین باید گفت که واریانس خطای دو گروه با همدیگر برابر بوده و تفاوتی بین آنها مشاهده نشده است.

جدول ۱۱. نتایج حاصل از تحلیل کوواریانس روی میانگین نمره های آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنی داری
گروه	۲۳۲۱/۰۰	۳	۷۷۳/۶۶	۹۰/۱۱	۰/۰۰۰
خطا	۸۲۴/۱۶	۹۶	۸/۵۸		
کل	۳۱۴۵/۱۶	۹۹			

نتایج جدول بالا که مربوط به تحلیل کوواریانس می باشد نشان می دهد که چون مقدار آماره $F (F=90/11; Sig.=0/000)$ کوچکتر از ۰/۰۵ است، لذا فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می شود. بنابراین می توان نتیجه گرفت که آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی مؤثر می باشد. این یافته را با ۹۹٪ اطمینان می توان به جامعه آماری مورد مطالعه تعمیم داد.

فرضیه دوم: آموزش هنر بر تقویت باورهای دینی اثر گذار است..

جدول ۱۲. بررسی مفروضه همگنی شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون

سطح معنی داری	F
۰/۰۰۱	۵/۵۹

نتایج حاصل از جدول بالا که مربوط به آماره F می باشد نشان می دهد که شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره رشد تقویت باورهای دینی در دو گروه آزمایش و کنترل معنی دار می باشد ($p < 0/001$ و $f = 5/59$). بنابراین می توان نتیجه گرفت که شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره باورهای دینی در گروه ها برابر نمی باشد.

جدول ۱۳. میانگین و انحراف معیار پیش آزمون و پس آزمون فرضیه دوم در بین آزمودنی های دو گروه

گروه گواه	گروه آزمایش	گروه ها	
		شاخص های آماری	
۲۶/۹۶	۳۸/۰۸	پیش آزمون	میانگین
۲۷/۰۴	۵۰/۸۴	پس آزمون	
۲/۶۸	۳/۱۸	پیش آزمون	انحراف معیار
۳/۱۱	۵/۳۰	پس آزمون	

نتایج حاصل از جدول بالا نشان می دهد که میانگین نمره های آموزش هنر و تقویت باورهای دینی در بین آزمودنی های گروه آزمایش در پس آزمون تغییر چشمگیری کرده است در صورتی که میانگین نمره های مذکور در گروه گواه تغییر محسوسی نداشته است.

جدول ۱۴. آزمون لون جهت بررسی برابری واریانس ها

سطح معنی داری	درجه آزادی ۲	درجه آزادی ۱	F
۰/۰۰۱	۹۶	۳	۵/۵۹

نتایج حاصل از جدول بالا نشان می دهد که چون سطح معنی داری آماره F کوچکتر از ۰/۰۵ است، بنابراین باید گفت که واریانس خطای دو گروه با همدیگر برابر نبوده و بین آنها تفاوت مشاهده می شود.

جدول ۱۵. نتایج حاصل از تحلیل کوواریانس روی میانگین نمره های تقویت باورهای دینی

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنی داری
گروه	۹۶۵۶/۵۹	۳	۳۲۱۸/۸۶	۲۳۳/۱۹	۰/۰۰۰
خطا	۱۳۲۵/۱۲	۹۶	۱۳/۸۰		
کل	۱۰۹۸۱/۷۱	۹۹			

نتایج جدول بالا که مربوط به تحلیل کوواریانس می باشد نشان می دهد که چون مقدار آماره F ($\text{Sig.} = 0/000$)؛ $F = 233/19$ کوچکتر از ۰/۰۵ است، لذا فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می شود. بنابراین می توان نتیجه گرفت که آموزش هنر بر تقویت باورهای دینی دانش آموزان مؤثر می باشد. این یافته را با ۹۹٪ اطمینان می توان به جامعه آماری مورد مطالعه تعمیم داد.

فرضیه سوم: بین اثربخشی آموزش هنر و مولفه های باورهای دینی (خودتوان سازی رفتاری ، خودتوان سازی ادعایی ، خودتوان سازی کلی) دانش آموزان رابطه ی معناداری وجود دارد .

جدول ۱۶. بررسی مفروضه همگنی شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره بین آموزش هنر و مولفه های

باورهای دینی گروه های آزمایش و کنترل

F	سطح معنی داری
۰/۳۶	۰/۷۷۹

نتایج حاصل از جدول بالا که مربوط به آماره F می باشد نشان می دهد که شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره پیشرفت هماهنگی بین اثربخشی آموزش هنر و مولفه های باورهای دینی در دو گروه آزمایش و کنترل معنی دار نمی باشد ($p > 0/779$ و $f = 0/36$). بنابراین می توان نتیجه گرفت که شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره آموزش هنر و مولفه های باورهای دینی در گروه ها برابر است.

جدول ۱۷. میانگین و انحراف معیار پیش آزمون و پس آزمون فرضیه سوم در آزمودنی های دو گروه

گروه گواه	گروه آزمایش	گروه ها	
		شاخص های آماری	
۱۱/۶۰	۱۱/۸۴	پیش آزمون	میانگین
۱۱/۵۶	۱۷/۸۴	پس آزمون	
۲/۳۴	۲/۳۹	پیش آزمون	انحراف معیار
۲/۶۴	۲/۵۴	پس آزمون	

نتایج حاصل از جدول بالا نشان می دهد که میانگین نمره های آموزش هنر ومولفه های باورهای دینی در بین آزمودنی های گروه آزمایش در پس آزمون تغییر چشمگیری کرده است در صورتی که میانگین نمره های مذکور در گروه گواه تغییر محسوسی نداشته است.

جدول ۱۸. آزمون لون جهت بررسی برابری واریانس ها

سطح معنی داری	درجه آزادی ۲	درجه آزادی ۱	F
۰/۷۷۹	۹۶	۳	۰/۳۶

نتایج حاصل از جدول بالا نشان می دهد که چون سطح معنی داری آماره F بزرگتر از ۰/۰۵ است، بنابراین باید گفت که واریانس خطای دو گروه با همدیگر برابر بوده و تفاوتی بین آنها مشاهده نشده است.

جدول ۱۹. نتایج حاصل از تحلیل کوواریانس روی میانگین نمره های آموزش هنر ومولفه های باورهای دینی

منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معنی داری
گروه	۷۱۵/۷۱	۳	۲۳۸/۵۷	۳۸/۶۳	۰/۰۰۰
خطا	۵۹۲/۸۸	۹۶	۶/۱۷		
کل	۱۳۰۸/۵۹	۹۹			

نتایج جدول بالا که مربوط به تحلیل کوواریانس می باشد نشان می دهد که چون مقدار آماره F ($F=38/63$; $Sig.=0/000$) کوچکتر از $0/05$ است، لذا فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می شود. بنابراین می توان نتیجه گرفت که آموزش هنر و مولفه های باورهای دینی در دانش آموزان مؤثر می باشد. این یافته را با 99% اطمینان می توان به جامعه آماری مورد مطالعه تعمیم داد.

فرضیه چهارم: آموزش هنر بر مولفه های آسیب های اجتماعی (ناهنجاری های رفتاری، ناهنجاری های روحی، خویبگانگی، احساس بی معنایی) دانش آموزان رابطه ی معناداری وجود دارد.

جدول ۲۰. بررسی مفروضه همگنی شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره در گروه های آزمایش و کنترل

سطح معنی داری	F
۰/۹۹۰	۰/۰۳

نتایج حاصل از جدول بالا که مربوط به آماره F می باشد نشان می دهد که شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره اثربخشی آموزش هنر و مولفه های آسیب های اجتماعی در دو گروه آزمایش و کنترل معنی دار نمی باشد ($p > 0/990$) و $f = 0/03$). بنابراین می توان نتیجه گرفت که شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره اثربخشی آموزش هنر و مولفه های آسیب های اجتماعی در گروه ها برابر است.

جدول ۲۱. میانگین و انحراف معیار پیش آزمون و پس آزمون فرضیه چهارم در آزمودنی های دو گروه

گروه گواه	گروه آزمایش	گروه ها شاخص های آماری	
۱/۸۴	۱/۸۸	پیش آزمون	میانگین
۱/۸۴	۲/۸۸	پس آزمون	
۰/۷۴	۰/۷۸	پیش آزمون	انحراف معیار
۰/۷۴	۰/۷۸	پس آزمون	

نتایج حاصل از جدول بالا نشان می دهد که میانگین نمره های آموزش هنر و مولفه های آسیب های اجتماعی در بین آزمودنی های گروه آزمایش در پس آزمون تغییر چشمگیری کرده است در صورتی که میانگین نمره های مذکور در گروه گواه تغییر محسوسی نداشته است.

جدول ۲۲. آزمون لون جهت بررسی برابری واریانس ها

سطح معنی داری	درجه آزادی ۲	درجه آزادی ۱	F
۰/۹۹۰	۹۶	۳	۰/۰۳

نتایج حاصل از جدول بالا نشان می دهد که چون سطح معنی داری آماره F بزرگتر از ۰/۰۵ است، بنابراین باید گفت که واریانس خطای دو گروه با همدیگر برابر بوده و تفاوتی بین آنها مشاهده نشده است.

جدول ۲۳. نتایج حاصل از تحلیل کوواریانس روی میانگین نمره های اثربخشی آموزش هنر و مولفه های آسیب

های اجتماعی

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	F	سطح معنی داری
گروه	۱۹/۷۹	۳	۶/۵۹	۱۱/۳۰	۰/۰۰۰
خطا	۵۶/۰۰	۹۶	۰/۵۸		
کل	۷۵/۷۹	۹۹			

نتایج جدول و نمودار بالا که مربوط به تحلیل کوواریانس می باشد نشان می دهد که چون مقدار آماره $F (Sig.=0/000)$ کوچکتر از ۰/۰۵ است، لذا فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می شود. بنابراین می توان نتیجه گرفت که اثربخشی آموزش هنر و مولفه های آسیب های اجتماعی در دانش آموزان مؤثر می باشد. این یافته را با ۹۹٪ اطمینان می توان به جامعه آماری مورد مطالعه تعمیم داد.

بحث و نتیجه گیری :

در این پژوهش با توجه به ویژگی های فرضیه ها و نوع مقیاس داده ها از آزمون پارامتریک تحلیل کوواریانس آنکوا استفاده شد بر همین اساس نتایج را می توان به تفکیک فرضیات به شرح ذیل بیان کرد :

فرضیه اول: آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی دانش آموزان اثر گذار است.

باتوجه به نظریه ی روان پریشی فروید میتوان اشاره کرد که هنردرمانی میتواند بر درمان آسیب های اجتماعی دانش آموزان نقش موثر و قابل توجهی داشته باشد و نتایج حاصل به دست آمده که مربوط به آماره F می باشد نشان می دهد که شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی دانش آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل معنی دار نمی باشد ($p > 0/154$ و $f = 1/79$). بنابراین می توان نتیجه گرفت که شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی دانش آموزان برابر است.

و همچنین نتایج حاصل از نتایج نشان می دهد که میانگین نمره های آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی دانش آموزان در بین آزمودنی های گروه آزمایش در پس آزمون تغییر چشمگیری کرده است در صورتی که میانگین نمره های مذکور در گروه گواه تغییر محسوسی نداشته است.

باتوجه به نتایج تحلیل کواریانس می توان شاره کرد که چون مقدار آماره F ($F=90/11$; $Sig.=0/000$) کوچکتر از $0/05$ است، لذا فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می شود. بنابراین می توان نتیجه گرفت آموزش هنر بر درمان آسیب های اجتماعی دانش آموزان مؤثر می باشد. این یافته را با 99% اطمینان می توان به جامعه آماری مورد مطالعه تعمیم داد، لازم به ذکر است که نتایج به دست آمده با یافته های تحقیقات یآوری (۱۳۹۵) ، فوادالدینی (۱۳۹۱) ، جعفری (۱۳۹۱) ، گوپتا (۲۰۰۸) همخوانی و مطابقت دارد .

فرضیه دوم: آموزش هنر بر تقویت باورهای دینی دانش آموزان اثر گذار است..

باتوجه به نظریه ی رایویچ میتولن اشاره کرد که ، باورهای دینی موجب یک جهت گیری امیدوارانه با داشتن این باور که «سرانجام خوبی غالب خواهد شد» می گردد. دومین مفهوم باورهای دینی در نظریات ایشان به این اشاره دارد اشاره دارد که این جهان، بهترین جهان ممکن است» نتایج حاصل نتایج که مربوط به آماره F می باشد نشان می دهد که شیب رگرسیون

پیش آزمون و پس آزمون نمره رشد باورهای دینی در دو گروه آزمایش و کنترل معنی دار می باشد ($p < 0/001$ و $f = 5/59$). بنابراین می توان نتیجه گرفت که شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره رشد باورهای دینی در گروه ها برابر نمی باشد.

نتایج تحلیل کوواریانس نشان می دهد که چون مقدار آماره F ($F=233/19$; $Sig.=0/000$) کوچکتر از $0/05$ است، لذا فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می شود. بنابراین می توان نتیجه گرفت که آموزش هنر بر تقویت باورهای دینی دانش آموزان مؤثر می باشد. این یافته را با 99% اطمینان می توان به جامعه آماری مورد مطالعه تعمیم داد و می توان گفت که نتایج مورد نظر با پژوهش های کت (۲۰۰۸)، کلیمون (۲۰۱۶)، برگن (۲۰۰۸) نجف آبادی (۱۳۹۳) همخوانی دارد.

فرضیه سوم: بین آموزش هنر و مولفه های باورهای دینی (خودتوان سازی رفتاری، خودتوان سازی ادعایی، خودتوان سازی کلی) دانش آموزان رابطه ی معناداری وجود دارد.

نتایج حاصل از نتایج نشان می دهد که میانگین نمره های آموزش هنر و مولفه های باورهای دینی در بین آزمودنی های گروه آزمایش در پس آزمون تغییر چشمگیری کرده است در صورتی که میانگین نمره های مذکور در گروه گواه تغییر محسوسی نداشته است.

می توان اشاره کرد که چون سطح معنی داری آماره F بزرگتر از $0/05$ است، بنابراین باید گفت که واریانس خطای دو گروه با همدیگر برابر بوده و تفاوتی بین آنها مشاهده نشده است.

لازم به ذکر است می توان گفت که چون مقدار آماره F ($F=38/63$; $Sig.=0/000$) کوچکتر از $0/05$ است، لذا فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می شود. بنابراین می توان نتیجه گرفت که آموزش هنر بر مولفه های باورهای دینی در دانش آموزان مؤثر می باشد. این یافته را با 99% اطمینان می توان به جامعه آماری مورد مطالعه تعمیم داد که نتایج مذکور با نتایج سنی (۲۰۱۴)، استورسکی (۲۰۱۰)، عابدی (۱۳۸۷)، وطن باف (۱۳۹۱) مطابقت دارد.

فرضیه چهارم: آموزش هنر بر مولفه های آسیب های اجتماعی (ناهنجاری های رفتاری، ناهنجاری های روحی، خویبگانگی، احساس بی معنایی) دانش آموزان رابطه ی معناداری وجود دارد.

شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره اثربخشی آموزش هنر و مولفه های آسیب های اجتماعی در دو گروه آزمایش و کنترل معنی دار نمی باشد ($p > 0/990$ و $f = 0/03$). بنابراین می توان نتیجه گرفت که شیب رگرسیون پیش آزمون و پس آزمون نمره اثربخشی آموزش هنر و مولفه های آسیب های اجتماعی در گروه ها برابر است.

نتایج تحلیل کوواریانس نشان می دهد که چون مقدار آماره F ($F=11/30$; $Sig.=0/000$) کوچکتر از $0/05$ است، لذا فرض H_0 رد و فرض H_1 تأیید می شود. بنابراین می توان نتیجه گرفت که آموزش هنر و مولفه های آسیب های اجتماعی در دانش آموزان مؤثر می باشد. این یافته را با 99% اطمینان می توان به جامعه آماری مورد مطالعه تعمیم داد و تحلیل یافته های موجود با یافته های عابدی (۱۳۸۷)، کت (۲۰۰۸)، مهرداد (۱۳۹۰)، دیونگ (۲۰۱۵)، جلالی (۱۳۹۰) همخوانی دارد.

پیشنهادهای کاربردی

۱. با توجه به تاثیرگذاری آموزش هنر در بهبود تقویت باورهای دینی و کاهش آسیب های اجتماعی باتوجه به نتایج حاصل از فرضیه ی اول و دوم، پیشنهاد می شود آموزش هنر در زمانی مجزا و در چارچوبی مشخص و هدف های معین و کلاس (برنامه زمانی معلوم) و معلمی مخصوص (مشاور-روانشناس-کاردرمانگر و...) برای دانش آموزان استفاده شود.

۲. باتوجه به نتایج حاصل از فرضیه ی سوم و چهارم و همانطور که نتایج این پژوهش نشان داد، آموزش هنر می تواند مجموعه ای از مسائل و مشکلات ارتباطی دانش آموزان، را برطرف کند. بنابراین پیشنهاد می شود این مهارت ها به شکلی عملی و ملموس و با تمرین های کافی در آموزش و توانبخشی این دانش آموزان مورد توجه قرار گیرد.

منابع:

- برزگر، زهرا؛ پورمحمد رضا تجربی، معصومه و بهنیا، فاطمه. (۱۳۹۱). اثربخشی بازی بر مشکلات برونی سازی در کودکان پیش دبستانی با مشکلات رفتاری. *مجله علوم رفتاری*. ۶(۴): ۳۴۷-۳۵۴.
- جلالی، سلیمه و مولوی، حسین. (۱۳۸۹). تأثیر بازی درمانی بر اختلال اضطراب جدایی کودکان. *مجله روان شناسی*. ۵۶: ۳۸۲-۳۷۰.
- جعفری، علیرضا. (۱۳۹۳). تأثیر بازی های آموزشی بر رشد اجتماعی کودکان پیش دبستانی. *فصلنامه روانشناسی تربیتی*. ۳۳(۹): ۷۱-۸۵.
- جنتیان، سیما؛ نوری، ابوالقاسم؛ شفتی، سیدعباس؛ مولوی، حسین و سماواتیان، حسین. (۱۳۸۷). اثربخشی بازی-درمانی مبتنی بر رویکرد شناختی-رفتاری بر شدت علائم اختلال بیش فعالی / کمبود توجه در دانش آموزان پسر ۹ تا ۱۱ ساله مبتلا به ADHD. *مجله تحقیقات علوم رفتاری*. ۶(۲): ۱۰۹-۱۱۸.
- شمس اسفندآباد، حسن؛ امامی پور، سوزان و صدرالسادات. جلال. (۱۳۸۲). بررسی شیوع اختلالات رفتاری در دانش آموزان مقطع ابتدایی شهر اهر. *مجله توان بخشی*. شماره ۱۲: ۴۱-۳۴.

- صفری، سهیلا؛ فرامرزی، سالار و عابدی، احمد. (۱۳۹۳). تأثیر بازی درمانی شناختی-رفتاری بر نشانه های رفتاری دانش آموزان نافرمان. *مجله پزشکی/رومیه*، ۲۵(۳): ۲۵۸-۲۶۷.
- قدیری لشکاجانی، فاطمه. (۱۳۸۷). بررسی تأثیر بکارگیری بازی درمانی بی رهنمود در کاهش اختلالات رفتاری و پرخاشگری کودکان ناسازگار و دارای عملکرد هوشی مرضی. پایان نامه کارشناسی ارشد، انستیتو روان پزشکی ایران.
- Buss, A.H. (1980). Shyness and sociability. *Journal of Personality and Social Psycholpgy*, 41,330-9.
- Caldarella, P., & Merrell, K. W. (2008). Common dimensions of social skills of children and adolescents: A taxonomy of positive behaviors. *School Psychology Review*, 26, 264-278.
- Cambera, C. (2007). Acceptance of deaf students by hearing students in regular classrooms. *American Annals of the Deaf*, 147, 266-281.
- Cappelli, M. D., & Tina, M. (2005). Social development of children with hearing impairments who are integrated into general education classrooms. *The Volta Review*, ۹۷, ۱۹۷-۲۰۸.
- Celest, M. (2007) Social skills intervention for a child who is blind. *Journal of Visual Impairment and Blindness*, 100,521-532.
- Cheek JM, Buss AH. Shyness and socialbility. (1981). *Journal of Personality and Social Psycholpgy* , 41, 330- 9.
- Colman, A. M. (2011). The dictionary of psychology. Oxford university press.
- Sourtchy, Hussein. (1386). Impact of motor skills, sensory integration therapy on children
- Dogra , A. & Veera raghavan, V.(1994). A study of psychological. intervention of children with aggressive conduct disorder. In d. journal of clinical psychology , 21 , P. ۲۸ - ۳۲.